

Славиша Перић

Димитрије Љотић и његов ЗБОР

Димитрије Љотић рођен је 1891. године у Београду. Већи део живота провео је у Смедереву. Његови најстарији познати преци Ђорђе - по милошти звани Љота и Тома Димитријевић доселили су се из села Блаца, сада у Грчкој Македонији, у првој половини ХВИИИ века. Прво место становања било им је село Крњево, близу Смедерева. Око 1750. године ова браћа су у Крњеву подигла цркву брвнару и посветили је Светом Ђорђу, својој слави. Крајем ХВИИИ века, браћа су се преселила у Смедерево. По предању, у њиховој кући је Карађорђе примио кључеве смедеревског града од Турака. Иначе, Љотићи ће до краја остати велике присталице Карађорђевића. Отац Димитријев, Владимир Љотић, морао је да напусти Србију 1868. године, када су хтели да га ухапсе као завереника на династију Обреновић. Вратио се тек по абдикацији краља Милана 22. фебруара 1889. године по постављању прве радикалне владе Саве Грујића. Већ 1890. године он је постављен за српског конзула у Солуну. Касније је Владимир Љотић био председник смедеревске општине и народни посланик. Од 1904. године до 1909. године поново је био конзул у Солуну. Умро је 1912. године.

Као што је већ речено, Димитрије Љотић рођен је 1891. године у Београду. Основну школу је завршио у Смедереву, где је уписао и Гимназију. По пресељењу породице у Солун, Димитрије Љотић је са непуних 16 година положио матуру у Српској Солунској гимназији по одобрењу Министарства иностраних дела. У раној младости, делом под утицајем родитеља, а делом због књига, Димитрије Љотић је постао врло религиозан. Размишљао је о томе да постане свештеник и да напусти Правни факултет, који је у међувремену уписао, али је, због неодобравања оца, одустао од тога. Његово поимање хришћанства делимично се поклапало са Толстојевим, у смислу тоталног непротивљења злу. Постао је вегетаријанац, апстинент, одан свом душом Христовом чистој личности. У томе је ишао тако далеко да је на регрутацији, непосредно пред Балкански рат, био решен да одбије полагање заклетве. До полагања заклетве није ни дошло, јер његово годиште није било мобилисано. Ипак, да би исказао свој патриотизам, Димитрије Љотић се добровољно јавио у санитарску службу. Током балканских ратова радио је по карантинима и лечио тифусаре.

На јесен 1913. године Љотић је отишао у Париз, где је остао све до избијања I светског рата. На овај пут отишао је по идеји краља Петра I који га је спремао за дипломатску службу, а школовање у Француској тада се високо котирало.

У Паризу се у њему још више развила монархистичка опредељеност и десничарски дух. Посећивао је састанке француских ројалиста, а на једном од њих изјавио: "Тим пре ми треба да будемо монархисти, јер имамо своју националну династију".

По повратку у Србију Димитрије Љотић је 1. септембра 1914. године позван у војску. Са њом, као један од 1.300 каплара,

повлачио кроз Албанију и преживео њен опоравак на Крфу. При гоњењу Немаца и Бугара кроз Србију Љотић је био рањен на Овчем пољу. По завршетку рата 1919. године постављен је за командира железничке станице у Бакру (између Ријеке и Задра, близу Цриквенице). Занимљиво је његово запажање, које је извео посматрањем хрватских сељака из Бакра и Срба у војсци, да су првих дана Хрвати више били за Југославију него Срби. То се убрзо катастрофално променило. За такву промену је Љотић у свом крају (Бакру) оптужио Јевреје који су, искористивши глад која је била присутна у првим данима постојања нове државе, зеленашењем почели да се богате. Дана 16. априла 1920. године, избио је штрајк железничара иза кога је стајала Комунистичка партија Југославије. Намера им је била да спрече достављање муниције против Мађарске (Бела Кун), а с друге стране да спречавањем демобилизације изазову побуне у војсци код резервиста. На отсеку Димитрија Љотића у Бакру штрајк је сломљен за један дан, пошто је Љотић похапсио 36 железничара и упутио их надлежној власти. Демобилисан је 17.6.1920. године. У Бакру је нашао своју животну сапутницу Ивку, са којом се и оженио.

По демобилизацији се вратио у Смедерево где је отворио адвокатску канцеларију, пошто је 22.9.1921. положио адвокатски испит у Београду. Учланио се у Народну радикалну странку и постао председник њене омладине. Од 1926. године он се у круговима Народне радикалне странке због неких својих посебних ставова сматрао дисидентом. Као дисидент НРС Димитрије Љотић се 1927. године кандидовао за посланика у Народној скупштини. На овим изборима он је добио 5.614 гласова (19,7%) што није било довољно за добијање мандата, док је у смедеревском изборном округу тада победила листа Демократске странке на челу са Костом Тимотијевићем. То је био последњи пут да се кандидовао као кандидат режимске странке. У даљем политичком раду бавиће се критиком рада југословенског режима.

Краљ Александар и Љотић

Краљ Александар је 06.01.1929. године прокламовао Закон о краљевској власти, на основу кога је распуштена Нагодна скупштина, а политичке странке престале да постоје. Пад лажног парламентаризма и Закон о краљевској власти ишли су у прилог схватању Димитрија Љотића о већој централизацији. Ипак, постојало је још ствари за које се Димитрије Љотић залагао. То је између осталог било сталешко уређење државе. Ценећи Љотићев патриотизам и познавајући његове симпатије према монархији, краљ Александар га је 16.02.1931. године именовao за министра правде при влади Петра Живковића. Димитрије Љотић је већ 28.06.1931. године поднео краљу нови пројекат устава. Основна мисао овог нацрта била је да народ бира своје представнике општим тајним гласањем, док би саму кандидацију вршиле средње колегије у које би ушли представници професионалних, сталешких,

културних и хуманитарних организација. Народ би тајним и слободним гласањем прихватио или одбацио овај Нацрт устава. Пошто је његов предлог Устава одбијен, Љотић је поднео оставку. Други разлог његове оставке може сес закључити из његовог разговора са патријархом српским господином Гаврилом Дожићем, тада архиепископом, зетско-приморским, у Нишкој Бањи 16.10.1934. године. У својим мемоарима патријарх Гаврило помиње Димитрија Љотића као једног поштеног политичара за којег је знао. На питање зашто је поднео оставку, Димитрије Љотић му је одговорио: "Величанство, морам да поднесем оставку. Не могу више да сарађујем са мојим колегама. Они праве још и данас своје спискове: ко је демократа, а ко је радикал. Премештају добре и честите по своме правилу. Од мене су тражили да као министар правде усвојим њихова тражења и премештам судије са породицом из једног места у друго. То је огромна штета, јер држава губи материјално а и ради правосуђа. Тек што је један судија упозна средину у којој ради и њен менталитет, треба га премештати у други далеки крај, где ће му требати дуго времена док упозна људе и нову средину, Ја сматрам да је замисао и програм Вашег Величанства немогућ са оваквим министрима и њиховим радом."

Дана 2.09.1931. године краљ Александар је примио Димитрија Љотића у опроштајну аудијенцију. На њој му је краљ Александар рекао да није могао да прихвати његов предлог Устава, јер му се чинило као да иде у маглу, на шта му је Димитрије Љотић рекао да је ово што предлаже Влада одлажење у маглу. Зато ће он (Љотић) своје мисли почети да објављује и око њих скупља људе којима се оне чине прихватљиве. Одрекао се и министарске пензије, на коју је по закону имао право.

Иако краљ Александар није дозвољавао стварање политичких странака био је благонаклон и подржавао је стварање југословенских организација које су у свом програму као основу имале интегрални југословенски национализам. Такве организације су биле:

Југословенска акција (ЈА)

Здружење борцев Југославије (Борачка организација Југославије, БОЈ)

Група Димитрија Љотића окупљена око листова ЗБОР и Отаџбина Југословенска акција основана је на састанку у Београду на Божић 7.01.1930. године. У првим данима своје делатности Југословенска акција није излазила пред народ, већ је као затворено друштво представљала један мањи скуп интелектуалаца, неповезаних неким заједничким програмом. Сама је међу собом била подељена на две групације. Прва групација, коју су називали идеалистичком, а која је у почетку преовладала, тражила је да прва организација буде и остане оно што и јесте - затворени круг. Насупрот њој, постојала је и активистичка групација која се залагала да Југословенска акција донесе свој програм, и да се појави у јавности. Временом је активистичка групација преовладала. У први директоријум Југословенске акције изабрани су: Данило Вуловић, Велибор Јоцић, Александар Штулкофер, Јурај

Коренић и Илија Костренчић за шефа пропаганде. На својим скуповима чланови Југословенске акције су дизали десну руку у вис, па их је народ дочекао као фашистички покрет. Својом идејом о сталешкој организацији државе дошли су у сукоб са владајућом Југословенском националном странком (ЈНС), која је желела да им забрани рад.

У Словенији је у децембру 1933. године фузијом разних организација створено Здружење борцев Југославије (Борачка организација - БОЈ). Вође овог покрета биле су: Аугуст Крамер, Стане Видмар и Владимир Фабјанчић. Бранили су шестојануарски Закон о краљевској власти, и залагали се за сталешку државу. И њима је прилепљена етикета фашистичке организације, што су ови побијали. Пошто су им комунисти (правилно их уочивши као најнационалније групе) почели да ометају скупове, челници БОЈ-а су наредили стварање такозваних редителских оделков (одељење реда) који су имали задатак да им се организовано супротстављају.

Због сталног притиска власти на ЈА и БОЈ, ове организације су осетиле потребу да се уједине. Њима се прикључила и група окупљена око листова Збор и Отаџбина коју је предводио Димитрије Љотић.

Оснивање ЗБОР-а

Своју идеју о окупљању истомишљеника Љотић је спровео у дело оснивањем листова "Отаџбина", "Буђење" и "ЗБОР". Први број "Отаџбине" појавио се 25.02.1934. године. Око "Отаџбине" су се окупили многи виђенији људи: лекар Стеван Ивановић, др. Чедомир Марјановић, адвокат Милан Аћимовић, инжењер Андрија Љоља и други. Сличних погледа била је и група у Херцеговини која се окупљала око листа "ЗБОР", а у коме су главну улогу имали Ратко Парезанин и Радмило Грђић. Парезанин је објашњавао смисао речи "ЗБОР" на следећи начин: "ЗБОР је наша стара народна реч. Она је нешто слично што и сабор. Уједно, представља крилатицу од појмова који изражавају битне тачке програма, делатности и тежњи покрета. Према томе З значи здружена, Б значи борбена, О значи организација и Р значи рада (ЗБОР)." У то време почео је у Петровграду (данашњи Зрењанин) да излази лист под именом "Буђење". На овом састанку донета је прелиминарна одлука о уједињењу свих групација у јединствен покрет.

На састанку у Загребу, 4.12.1934. године, водећу улогу у покрету добила је група око Мите Љотића. Сам покрет званично је био створен 6.01.1935. године у стану др. Винка Зорца у Љубљани. Његово име било је Југословенски народни покрет ЗБОР (ЈНП ЗБОР). Председник покрета постао је Димитрије Љотић, први потпредседник др. Јурај Коренић, лекар из Загреба, други потпредседник др. Франк Кондоре, адвокат из Љубљане и генерални секретар Велибор Јонић, професор из Београда.

Основна начела ЈНП ЗБОР била су:

- 1) Срби, Хрвати и Словенци чине Југословенску народну, друштвену и духовну заједницу коју везује крвно сродство и осећање исте судбине. Југословенском народу као целини подређују се сви посебни интереси.
- 2) Вере које су везане за душу народа и изражавају његов поглед на свет и поуздање у Бога јесу битне духовне вредности.
- 3) Самосвојну југословенску културу у духу својих традиција и на основама човечности изграђује народ слободним стваралаштвом. Заштитник овог стваралачког стремљења је југословенска држава. Особеним духовним вредностима (језик, обичаји итд.) које поједини делови народа уносе у заједницу омогућује се несметан развитак.
- 4) Југословенска народна заједница мора имати у друштвеном погледу свој особни склоп који одговара њеном духу и њеним потребама.

Дом као природна основица народна мора бити и друштвена основица народне заједнице. Село ће бити мерило југословенске друштвене политике. Рад мора бити дужност и право сваког појединца; друштвена корист рада одређује вредност и улогу у заједници. Приватна својина и капитал морају се подредити интересима целине. Слободна, појединачна или удружена прегнућа (иницијативе) првенствени су носиоци друштвене делатности, чији ће представници бити сталежи. Држава искључује потчињавање једног сталежа другом.

5) Југословенска привреда је целина чији су односи у међусобној зависности, основа јој је пољопривреда. Односе и развиће привреде одређује привредни план који ће утврђивати привредне групе уз сарадњу државе.

6) Краљевина Југославија је историјско-политичка неминовност и једино она омогућује опстанак и слободно развиће југословенских народа. Само у оним функцијама, које се односе на живот народа као целине, државна власт треба да буде централизована, у осталим изражена у самоуправи. Свака власт у држави мора бити потпуна и стварна. Исто таква биће и њена одговорност. Само Краљ је неприкосновен. Народ ће учествовати у законодавству и вршити надзор над државном управом путем председништва који мора бити израз сталешког уређења и политичког схватања.

ЈНП ЗБОР добио је и свој грб. На њему су били штит са класом и мачем. Покрет је усвојио и химну која се звала "Војска смене". Једни друге су ословљавали са "друже". Најчешћа парола била им је: "Са вером у Бога и победу Збора". Званични орган покрета постао је лист "Отаџбина", чији је тираж повећан. Статут покрета усвојен је 14.07.1935. године. Према статуту, органи ЈНП ЗБОР били су:

Сабор
Председник покрета
Бановински одбори
Организациона подручја
Врховни одбор
Среске скупштине и срески одбори
Месне скупштине и месни одбори.
Уједињен и организационо припремљен, ЈНП ЗБОР је кренуо у политички живот ондашње Југославије.

ЗБОР и избори 1935. године

У исто време када је у Љубљани званично основан ЈНП ЗБОР расписани су избори за народне посланике и заказани за 5.05.1935. године. Руководство ЈНП ЗБОР је донело одлуку о учествовању на изборима првенствено из процене да је народ дубоко незадовољан тренутним стањем у земљи. У круговима ЗБОР-а веровало се у добар изборни пласман. Формиран је Акциони одбор ЗБОР-а који је имао задатак да води предизборну кампању. Акциони одбор ЗБОР-а се у предизборној кампањи углавном позивао на ауторитет Димитрија Љотића, његове везе са династијом Карађорђевића и његово политичко поштење за време његовог учешћа у влади Петра Живковића. И поред великог заузимања и агитације ЗБОР је имао великих потешкоћа око истицања своје листе. Изборни закон је фаворизовао владајућу Југословенску националну странку (ЈНС). По њему је свака листа морала имати најмање 30 предлагача из једне половине административних срезова с тим да су ти срезови најмање две трећине бановина. Земаљска листа морала је имати у сваком изборном срезу најмање онолико кандидата колико се бира посланика. Мандат је добијао носилац земаљске листе која је добила преко 50.000 гласова у целој земљи, а листа која је имала највећи број гласова добила би три петине посланичких мандата. Како је ЈНП ЗБОР био још у фази оснивања, крупан недостатак представљао му је мањак организационог апарата.

У законском року, 19.04.1935. године, предата је на потврду Касационом суду у Београду земаљска листа Димитрија Љотића која је имала посланичке кандидате и заменике у 234 среза у свих девет бановина са 8.190 предлагача, а у осталим срезовима су били само посланички кандидати и њихови заменици. У главном бирачком одбору земаљске листе Димитрија Љотића били су др. Јурај Коренић, лекар из Загреба, и Аугуст Крамер, управник у индустрији из Љубљане, а њихови заменици др. Стеван Иванић, директор Централног хигијенског завода из Београда и др. Антун Новаковић, управник Земаљског савеза за пољопривредни кредит из Београда. Касациони суд је 21.04.1935. године потврдио земаљску листу Димитрија Љотића.

Иако је Бошко Јевтић, носилац листе владајуће ЈНС, био Љотићев ратни друг и кум, његов режим је одмах почео са прогонима ЗБОР-а. Предизборне скупове ЗБОР-а ометали су и представници власти и комунисти. Притисак против ЗБОР-а био је већи него на листу

Удружене опозиције.

На изборима 5.05.1935. године листа Димитрија Љотића добила је 25.705 гласова или 0,84%, што није било довољно ни да Димитрије Љотић као носилац листе добије мандат. Љотићева листа је по бановинама добила следећи број гласова: у Дравској 2.503, у Савској, 2.351, у Врбаској 128, у Приморској 1.049, у Дринској 1.482, у Зетској 1.683, у Моравској 805, у Вардарској 968, у Дунавској 14.349 и у изборној јединици Београд-Земун-Панчево 387 гласова.

Што се тиче избора уопште од укупно 3.908.313 уписаних у бирачке спискове гласало је 2.881.915 бирача или 73,72%. Од тога је за владину листу ЈНС Богољуба Јевтића гласало 1.748.024 гласача или 60,64% за листу Удружене опозиције др. Влатка Мачека 1.075.389 гласача или 37,36% и за листу Божицара Максимовића 32.797 гласача или 1,16%.

На изборне резултате имали су примедбу Акциони одбори и Удружене опозиције и ЗБОР-а. Акциони одбор ЗБОР-а је тврдио да је ЗБОР на изборима добио још 35.000 гласова (укупно око 60.000 гласова), да су многи гласови опљачкани, а да су многи гласачи спречени да дају свој глас. Велики број злоупотреба забележен је у Београду. Удружена опозиција је тврдила да је на изборима било много злоупотреба и решила да не узме учешћа у раду изабране Скупштине.

Изборни резултати су, ипак, показали да је ЗБОР Димитрија Љотића добио релативно мало гласова, осим у Дунавској бановини (посебно у околини Смедерева) и Дравској бановини где је у народу почео да пушта корене БОЈ. У осталим бановинама није било ни устаљених локалних одбора ЗБОР-а, па се бољи резултати нису ни могли очекивати.

ЗБОР и Конкордатска криза

Иако је Богољуб Јевтић однео победу на изборима одржаним 5.05.1935. године, он се није још дуго задржао на челу Владе. На том месту га је 24.06.1935. године заменио Милан Стојадиновић. Између Стојадиновића и Љотића постојала је јака нетрпељивост. Она је кулминирала када је Милан Стојадиновић на седници Скупштине 23.07.1937. године успео да протури ратификацију Конкордата. (Конкордат представља уговор између одређене земље и Ватикана који регулише статус римокатолика у тој земљи.)

Овај уговор са Ватиканом изазвао је у југословенској јавности опште приговоре због повлашћивања католичког клера и давања Ватикану нарочитих предности према државној власти. Конкордат је подржала владајућа Југословенска радикална заједница (ЈРЗ), која је настала од дела Југословенске народне странке, Словенске људске странке и Југословенске муслиманске орагнизације,

Римокатоличка црква у Југославији и мањи део Хрватске сељачке странке. Против Конкордата стајала је Српска православна црква (СПЦ), представници удружене опозиције (Хрватска сељачка странка, Самостална демократска странка, део Радикалне странке и Земљорадничка странка), Југословенска национална странка и Комунистичка партија Југославије. Против ратификације споразума био је и ЈНП ЗБОР. Димитрије Љотић је овом проблему прилазио као узорни православац и интегрални Југословен. Као верник Српске православне цркве Љотић се није слагао да једна конфесија у истој држави има већа права него остале. Овај став подударао се са ставом СПЦ да су њени витални интереси овим уговором угрожени. То никако није значило да је ЈНП ЗБОР своју политику подређивао интересима СПЦ. У редовима ЗБОР-а било је доста римокатолика који су такође сматрали да потписивање Конкордата хрватски народ у Југославији клерикализује и да је овај чин у супротности са интересима Хрвата у Југославији.

У тим супротностима око Конкордата заталасала се јавност, нарочито у Београду. На глас да Стојадиновићева влада припрема ратификацију Конкордата у Скупштини, дошло је на више места до демонстрација против владе и клерикалних акција у вези са Конкордатом. Против Конкордата је устао и врх Српске православне цркве. За главног предводника борбе врха СПЦ сматрао се тадашњи патријарх Варнава. Како је он управо усред најжешћих сукоба око Конкордата оболео, у јавности су кружиле гласине да је отрован по налогу владе. У таквим околностима, врх СПЦ је одржао молебствије за патријархово оздрављење 19. јула 1937. Поворка предвођена епископима СПЦ кренула је ка средишту Београда. Ту се литији прикључило више хиљада Београђана. Чланови ЈНП ЗБОР учествовали су у овој литији као грађани и као православци. По налогу тадашњег министра унутрашњих дела Антуна Коршца, католичког свештеника, жандармерија је потиснула литију према Саборној цркви. При овој интервенцији жандармерије дошло је до жестоке туче између грађана, учесника у литији, и жандарма, који су сурово батинајући грађане претукли и неколико епископа СПЦ, од којих је најгоре прошао епископ шабачки Симеон Станковић. Више црквених барјака, рипида и митри страдало је у овом обрачуну. Нови талас огорчења изазвала је вест да је сутрадан умро патријарх Варнава.

Димитрије Љотић се, на вест о "крвавој литији" обратио верницима у цркви Светог Ђорђа у Смедереву. У свом обраћању оштро је осудио употребу силе према свештенству и грађанима и још једном позвао посланике у Скупштини да не ратификују Конкордат.

И поред огромног притиска јавног мњења Скупштина је усвојила предлог ратификације Конкордата и послала га на коначну ратификацију Сенату. Када је влада почетком 1938. године покушала да ратификује Конкордат у Сенату, поново је избило незадовољство у јавности, па је Стојадиновић коначно био принуђен да 21. јануара 1938. обавести Архијерски сабор да је "овај и овакав законски предлог дефинитивно скинут са дневног реда".

Овакав след догађаја допринео је даљем хлађењу односа између Димитрија Љотића и Милана Стојадиновића, који ће завршити Љотићевим хапшењем.

ЗБОР против Милана Стојадиновића

Долазак Милана Стојадиновића на чело владе Краљевине Југославије 24. јуна 1935. године значио је недвосмислено приближавање југословенске политике и дипломатије силама Осовине. Када је дошао на власт Стојадиновић је обећавао да ће решити "Хрватско питање" и лошу економску ситуацију у земљи. Иако је као политичар припадао десној опцији, Стојадиновић се није слагао са Љотићем ни по једном од тадашњих кључних политичких питања. Шта више, од првог дана своје владавине Стојадиновић се свом жестином свога апарата бацио на ЗБОР и на његове чланове. У својој брошури "Порука фашистичком шегрту" (Милану Стојадиновићу) Љотић је писао: "ЗБОР-у се, заиста, већ рад не да. У месецу јуну и јулу, од пријављених 212 зборова дозвољена су свега два, док су сви остали забрањени. Наши листови, да би могли излазити, морају да се штампају хајдучки. Ништа нас неће изненадити ако Стојадиновић испуни своју реч па нам и сам рад забрани."

Да је Милан Стојадиновић имао намеру да забрани рад ЗБОР-а види се из једне изјаве у којој каже: "ЗБОР је излишан. И да знате: кад бисте испунили све законске формалности, и више од тога, рад вам неће бити одобрен. ЗБОР мора бити забрањен! Сви други могу радити. Може Удружена опозиција: то су стара господа коју пуштам да раде слободно, наређујем да моји листови о њиховим састанцима пишу, па кад интересовање код света порасте, а ја само боцнем иглом, а оно цело њихов рад спласне наочиглед света, као дечији балон кад се пробуши. Али ЗБОР не може, јер то што ЗБОР хоће - и ја хоћу, а отуда ЗБОР-у нема места. Ја ћу најесен имати омладину униформисану и војнички обучену. А потом на изборе."

Димитрије Љотић је исцрпно доказивао и показивао да Милан Стојадиновић нити може нити хоће оно што је ЗБОР хтео. Стојадиновић је покушавао да подржава фашизам и националсоцијализам, али са погрешном проценом, пошто они нису настајали, као покрети, декретима одозго, него су израсли и јачали одоздо. Када се у мају 1937. године спремао Стојадиновић да иде у Рим и Берлин да проучи Мусолинијево и Хитлерово дело. Љотић је писао: "Ми нисмо фашисти. Ни наша мисао фашизам. Сто пута смо то казали и доказали. Иако Стојадиновић иде у Рим да копира фашизам, или у Берлин да копира хитлеризам, он нашу мисао не узима, већ туђу." Стојадиновић је, у међувремену, преко режимске штампе, Љотића етикетирао као човека који на скуповима глуми фирера и, како он каже, "када би још само имао политичку униформу са ременом и знаком "Љ" потпуно би имитирао Хитлера."

Љотић му је на својим зборовима узвраћао називајући га вођом ненародне владе и оптужујући га да је и он учествовао у завери против краља Александра.

Прогони ЗБОР-а су настављени, вршена су хапшења. Ухапшен је био и Димитрије Љотић, али рад и активност ЗБОР-а није замрла. У фебруару 1938. године, док су још трајали прогони ЗБОР-а, писао је Димитрије Љотић на адресу Милана Стојадиновића: "О, Милане Стојадиновићу, како си пак мала памет! Сва власт коју имаш и сва средства којима располажеш не могу нас спречити да идемо својим путем - путем ЗБОР-а. Забрањивао си нам зборове и листове. Хвала ти. Сам те бог учи да нас оштриш. Јер нема ништа без преоштра мача. И ти нам га кујеш на ватри огромне борбе и оштриш на тврдим препрекама које нам постављаш на сваком кораку. Поручио си нам да ћеш нам забранити рад, да ћеш растурити ЗБОР. Ко је то још стихије могао свести у мала кориташца? Мисао ЗБОР-а је израсло из природе ствари, развила се пред твојим очима, пустила гране на све стране, нарочито међу омладином. И све твоје забране неће бити у стању спречити вихор наше младости надахнуте искуством. А растурити ЗБОР? Ти ниси у стању да растуриш бивше политичке организације, које по закону не постоје, и које животаре ту и тамо, а како мислиш да ЗБОР растуриш!

Дана 10. октобра 1938. године распуштена је Народна скупштина, а нови избори расписани су за 11. децембар исте године. Ови избори требало је да покажу колика је стварна политичка снага Милана Стојадиновића, али истовремено и колико је народ имао поверења у његове опоненте, који су указивали на све недостатке и грешке његове политике.

Избори 1938. године

Након што је 10. октобра распуштена Народна скупштина, расписани су избори за 11. децембар 1938.године. На самом почетку предизборне кампање Милан Стојадиновић је 18.октобра издао налог за хапшење руководства ЗБОР-а на челу са Димитријем Љотићем. Органи Управе града Београда упали су 26. октобра на састанак руководства ЗБОР-а у Његошевој улици бр.1 и ухапсили 32 збораша, међу којима и Димитрија Љотића. Присталице ЗБОР-а одмах су штампале летак у коме је писало: "Не заборавите да је крвави и пљачкашки режим ратног забушанта Милана Стојадиновића бацио у тамницу једног од најпоштенијих грађана Југославије, народног борца и мученика, ратника, носиоца листе ЈНП ЗБОР друга Димитрија Љотића." Због овог поступка праве предизборне кампање ЗБОР-а скоро да није било. Ипак, под притиском јавности, Димитрије Љотић и руководство ЗБОР-а

ускоро су пуштени. Представници Удружене опозиције понудили су изборну сарадњу ЗБОР-у. Ова понуда значила је да га политичари из Удружене опозиције не сматрају фашистом. Након дужег колебања, Љотић је одлучио да поднесе самосталну листу.

Своју предизборну кампању Љотић је базирао на критици Милана Стојадиновића. У једном предизборном летку ЗБОР је оптужио Милана Стојадиновића за потписивање Конкордата, смрт патријарха Варнаве, распад Мале Антанте и убиство краља Александра. У једном другом летку Димитрије Љотић је бирачима поручио: "Самостално иступам зато што једини ја хоћу: 1. да уведем у Народну скупштину више од двеста сељака и седамдесет радника и занатлија по еснафима као народне посланике, 2. да са овим људима на чијим раменима почива ова држава донесем најбоље законе за сиротињу и најшире народне слојеве, 3. да извршимо правилну расподелу пореза јер је ово неправилно решење коштало имовине и живота толико наших синова, 4. да обезбедимо што сваки сељак и радник морају имати за живот а да му се не сме запленити за разне дажбине као што је до сада чињено да скапава од глади, 5. да ограничимо докле се може ићи у богаћењу и да капитал дозволимо само у домаћој индустрији као неопходност за развој исте, 6. да извршимо пренос капитала у домаће руке, 7. да вратимо у државу народни капитал, 8. да укинемо министарске пензије на 518 министара колико их сада народ плаћа, 9. да изведемо на суд и осудимо свакога који је оштетио народну и државну имовину, 10. да се једаред зацари правда и поштење у овој држави. Ко хоће права честитог човека, доброг Краља и недељивост Југославије, нека приступи нашем покрету."

На изборе 11. децембра 1938. године изашле су три листе: Листа југословенске радикалне заједнице са Миланом Стојадиновићем као носиоцем листе, Листа Удружене опозиције са Влатком Мачеком као носиоцем и Листа ЗБОР-а са Димитријем Љотићем као носиоцем. Од 4.080.256 бирача на изборе је изашло 3.039.041 гласач (74,48%). Према званичним подацима листа Југословенске радикалне заједнице добила је 1.643.783 гласа (54,09%). Листа Удружене опозиције 1.364.524 гласа (44,9%) и Листа ЗБОР-а освојила је 30.734 гласа (1,01%). Према тадашњем изборном закону владина листа је добила 306 посланика у Скупштини, док је Листа Удружене опозиције добила 67 посланика. Листа ЗБОР-а остала је без посланика у Народној скупштини.

Листа ЈНП ЗБОР добила је по бановинама: у Дравској 1.132 гласа, у Дринској 3.806, у Врбаској 1.071, у Приморској 2.387, у Вардарској 133 гласа, у Савској 2.137, у Моравској 802, у Зетској 1.041, у Дунавској 17.291 и у изборној јединици Београд, Земун, Панчево 510 гласова.

И представници Удружене опозиције и представници ЗБОР-а имали су велике примедбе на ток избора, а посебно на резултате. И поред тога што је однео изборну победу Милан Стојадиновић није остао на власти јер је освојио релативно мало гласова у односу на оно

што се очекивало. Смењен је 4. фебруара 1939. године, а нову владу је формирао Драгиша Цветковић. Смернице његове политике биле су решавање хрватског питања и тачно одређивање курса спољне политике Југославије. И по једном и по другом питању Димитрије Љотић опонирао је новој влади као и старој.

Решавање хрватског питања

Договором између Драгише Цветковића и Влатка Мачека 26. августа 1939. године дошло је до склапања такозваног "хрватско-српског" споразума. У овом споразуму договорено је стварање бановине Хрватске, која би обухватала територије дотадашњих бановина Савске и Приморске, као и део Зетске, Врбаске, Дринске и Дунавске бановине. За првог бана Хрватске бановине изабран је доктор Иван Шубашић. За узврат, претставници Хрватске сељачке странке ушли су у владу Краљевине Југославије а Влатко Мачек је постао њен потпредседник.

Два дана касније, 28. августа ЈНП ЗБОР је издао саопштење по овоме питању. У саопштењу је речено: "Ни овим споразумом господин Мачек није могао бити натеран да призна Југославију за своју земљу, нити да јој призна судбински карактер, нити да призна судбинску повезаност Хрвата са Србима и Словенцима. Највише што је пристао да каже јесте да је Југославија 'најбољи јемац независности и напретка Срба, Хрвата и Словенаца'. Истина пак која сваком разумном бићу мора пасти у очи јесте да је Југославија једино, а не најбоље спасење наше. Јер без ње Хрвати и Словенци сигурно и потпуно, а Срби делимично губе своју независност. Али то господин Мачек није хтео или могао признати, јер би онда самим тим престала динамичност хрватског питања, а на то тешки хрватски грех неће и не може пристати. Колико пак вреди споразум рађен под таквим околностима, о томе нећемо говорити: то ће сутрашњица да каже".

Пошто у штетност споразума од 26. августа није успео да убеди владу, Димитрије Љотић се окренуо намеснику кнезу Павлу. Затражио је аудијенцију у којој би кнеза Павла упозорио на опасност у којој се налазила Југославија. Пошто је кнез Павле три пута одбио да га прими, Димитрије Љотић му је у току 1940. године упутио три отворена писма, која су изазвала велико интересовање у јавности. Ова писма су уједно била пуна критике на рачун кнеза Павла, што ће имати велике последице по будућност ЗБОР-а.

У првом отвореном писму послатом 22. фебруара 1940. године Љотић је критиковао тада у народу наговештавану смену курса политике у правцу Француске и Велике Британије. Образложење за овај став Љотић је правдао чињеницом да ове земље нису заштитиле ни Пољску ни Финску, а ни Србију 1915. године, иако су јој за то биле довољне само три дивизије. Друга критика односила се на рђаво стање унутар монархије. Сама идеја монархије је, по Љотићу, била у кризи, па се налазила у дефанзиви са малим бројем бранилаца. За то је превасходно кривио споразум од 26.

августа. Предлагао је да се у војним оперативним јединицама налазе само Срби и хрватски и словеначки добровољци, а да остали буду само у радним четама.

Пошто је кнез Павле поново одбио да га прими, Љотић је отпочео жестоку политичку кампању против њега. Оптуживао га је да попушта федерализму. У писму се даље каже: "Више сте учинили за бољшевизирање Југославије, Височанство, него Јосиф Висарионович Џугашвили звани Стаљин. Данас свет лудује за 'Русијом' Држава му је дала за пример. Предложио је кнезу Павлу да уради следеће: 1) да пресече пут бољшевизацији и расулу 2) да прекине одмах са хрватским експериментом 3) да изврши ново формирање оперативне војске.

При нападу Италије на Грчку октобра 1940. године Љотић је инсистирао на заузимању става дубоке неутралности. Највероватније под његовим утицајем, армијски ђенерал Милан Недић, који је тада био на дужности министра војске и морнарице, предао је 1. новембра 1940. године влади Цветковић-Мачек такозвани меморандум о стању у Југословенској Краљевској Војсци. Такође је тражио од владе политику дубоке неутралности. Кнез Павле је брзо реаговао. Већ 8. новембра Милан Недић је био принуђен да поднесе оставку на свој министарски положај, а стављен је и под присмотру.

Следио је нови потез југословенских власти, повучен 24. октобра, када је одлуком председника владе и заступника министра унутрашњих послова Драгише Цветковића, забрањено постојање ЈНП ЗБОР, а при томе је одобрење од 8.11.1935. године о начелном допуштању за оснивање овог покрета стављено ван снаге.

За повод је искоришћен сукоб између студената збораша и комуниста на Техничком факултету у Београду 23. октобра 1940. године.

Забрана ЗБОР-а

Као што је у прошлом наставку написано, одлуком председника владе и заступника министра унутрашњих послова Драгише Цветковића забрањено је постојање ЈНП ЗБОР. За повод је искоришћен сукоб између студената збораша и комуниста на Техничком факултету у Београду 23. октобра 1940. године. Разумљиво да напад на комунисте, од стране било кога, тада није могао да буде разлог за његово гоњење. Све је било више идеолошко-практичне природе.

За упознавање прилика у којима се све ово одиграва, неопходно је поменути неколико чињеница. Италијанска авијација је 5. новембра бомбардовала Битољ. Тиме се земља наша пред вратима рата. У таквој ситуацији и тензији, која је последица избијања рата између Италије и Грчке, група англофилски оријентисаних

југословенских политичара (др Михаило Константиновић, др Бранко Чубриловић и др Срђан Будисављевић) извршила је притисак на принца намесника Павла (такође англофила) да елиминише све евентуалне пронемачке елементе. И пре догађаја на Техничком факултету државне власти су својим среским надлештвима наложиле да провере аутентичност потписа при оснивању општинских организација ЗБОР-а. У случају да ови потписи нису у складу са законом или их се потписници одричу, општинске организације требало је да буду забрањене. Управа Града Београда извршила је претрес Главног тајништва покрета ЗБОР у Његошевој улици 3. новембра. Избацила је из просторија све чланове и без икаквог писменог решења запечатили просторије и испред њих поставила жандарме.

У току октобра и новембра 1940. године полицијске власти похапсиле су више од 160 чланова ЗБОР-а. Између осталих, ухапшени су: Ратко Живановић, старшина Омладине ЗБОР-а, инг Сименон Керечки и Владимир Ленац, чланови Врховног старешинства "Белих орлова", др Велимир Даниловић, председник Месног одбора ЗБОР-а у Београду, и други. Југословенске власти нису се усудиле да ухапсе и самог Димитрија Љотића, али су помно пратиле његово кретање. Ускоро је забрањена свака посета Димитрију Љотићу, а у његов стан уселили су се агенти. Када је Љотић протестујући тражио да му се саопшти да ли је ухапшен или није, одговорено му је да је слободан, али да се по наређењу тако мора поступати. Љотић је одмах напустио свој стан и отишао у Смедерево. Агенти полиције су га и тамо пратили. Међутим, по извештају агената управнику Града Београда, Љотић је већ пре 15. новембра "нашао начина да се изненада изгуби у непознатом правцу." По причи сведока, полицијске агенте који су вршили надзор над Љотићевом кућом успео је да заговори један збораш, тадашњи познати фудбалер. Док су се они одушевљавали догодовштинама са утакмица репрезентације, Љотић је изашао. Уточиште је нашао у једном женском манастиру у Срему. Управник Града Београда је 15. новембра послао радио-телеграм свим банским и полицијским управама и обавестио их да се Димитрије Љотић удаљио у непознатом правцу: "Умољавате се да наредите подручним властима да се за именованим енергично трага. У случају проналаска, ставите га под јаку стражу и о томе најхитније обавестите Управу Града Београда." Разлог свога бекства Љотић је правдао информацијом да је југословенски режим желео да га се реши тако што ће га послати у душевну болницу на посматрање.

Пошто је у судском поступку доказано да не постоји никаква законска форма којом би били, због догађаја на Техничком факултету, збораш били осуђени (јер су се борили против припадника једне забрањене странке) оптужба је преформулисана. ЗБОР је оптужен за велеиздајничко деловање. Против овог покрета формулисане су три оптужбе: 1. да је у сарадњи са министром Војске Миланом Недићем припремао државни удар да би се оборио тадашњи режим и завео десничарски режим који би се наслањао на силе Осовине, 2. да је радио на отцепљењу дела државне територије, 3. да је примао новац из Немачке.

Међутим, због неозбиљног доказног материјала до процеса није ни дошло. Збораши су у затворима малтретирани и тучени, а пошто није доказана превратничка завера збораши су делом протерани а делом упућени у концентрациони логор Брус (власти су то називале принудним боравком). Тамо су провели три месеца и најзад отерани у концентрационе логоре "радних батаљона" у Сребреницу, Ивањицу и Смедеревску Паланку. Последњи од збораша пуштен је на слободу тек 1. априла 1941. године.

Занимљиво је да се, и поред забране, билтен ЈНП ЗБОР штампао и био достављан лично кнезу Павлу, члановима владе и Управи Града Београда. У време највећег прогона збораша Димитрије Љотић је 25. децембра 1940. године упутио кнезу Павлу и треће писмо пуно горчине због поступања власти према ЗБОР-у. И ово писмо је остало без икаквог утицаја на став кнеза Павла. Прогон збораша је трајао све до пуча 27. марта 1941. године.

ЗБОР и догађаји 27. марта

Пошто је Крунски савет 23. марта овластио председника владе Драгишу Цветковића да потпише приступање Тројном пакту, овај је то и учинио 25. марта у Бечу.

Димитрије Љотић изнео је том приликом своје мишљење везано за овај догађај: "Спољна политика Југословенске владе водила је земљу низбрдицом, а та низбрдица завршила је амбисом. На ивици овога амбиса израсло је дрво што се зове Пакт. И Кнез, који је крив што је земља била на низбрдици, у последњем тренутку ухватио се за дрво које се зове Пакт. И сада он заједно са нама виси над провалијом и прима честитања што није пао у провалију. Они који раде против Пакта лако ће то дрво престругати, али и кнез ће онда пасти у провалију, али и сви ми, и ви сви, заједно са њим. Политичка последица тога биће расуло државе".

У писму које је Димитрије Љотић 26. марта упутио епископу жичком др Николају Велимировићу и епископу далматинском др Иринеју Ђорђевићу (обојица су лично били против приступању Југославије Тројном пакту) Љотић их моли и опомиње: "Према томе ја вас молим и преклињем да се са ваше стране не чине овакве ствари које ће нас све бацити у пропаст. Када је већ Пакт потписан, тражите од Кнеза да одмах дође на чело једна права, пуна чврстине и ауторитета влада која ће са једне стране Пакт поштовати, а са друге народу улисти поверење да ће слобода и независност бити сачуване. Ако се о ову молбу оглушите па

продужите антипактовски рад, онда ћете на своја леђа натоварити сву одговорност за слом државни и народни, и пред Богом ћете испасти као они људи који траже славу не код Бога него код људи".

Када је овај апел био у рукама епископа, у Главној команди ваздухопловства у Земуну, довршавање су последње припреме за извршење пуча. Група југословенских официра је у ноћи између 26. и 27. марта извршила преврат. Влада и намесништво су свргнути, а на престо је доведен непунлетни Петар ИИ Карађорђевић. У преврат је активно била умешана британска обавештајна служба за специјалне операције (СОЕ), и то углавном преко пробритански оријентисаних политичара који су партиципирани у тадашњој власти.

Димитрије Љотић је, на почетку, сматрао да је пуч усмерен искључиво против Кнеза Павла, па се оваквом следу догађаја није противио. Ношен таквим размишљањем представник ЗБОР-а, пензионисани пуковник Милош Масаловић, дошао је у просторије нове владе и, у име ЗБОР-а, честитао ступање на престо Његовог Величанства Краља. Влада је Масаловића одмах реактивирала и поставила за команданта пешадијског пука Краљеве гарде.

Љотић је у први мах прихватио савет епископа др Николаја Велимировића да уђе у нову владу. Позив на улазак у владу упутио му је и генерал Богољуб Илић.

Ни Љотић, ни други чланови ЗБОР-а нису првога дана били упознати са намером мењања политичког курса од стране ђенерала Душана Симића. Када је пуч добио ново и стварно значење промене курса политике, Љотић је повукао своје одобрење око уласка у нову владу. Други разлог његовог не уласка у владу било је енергично противљење пробритански оријентисаних политичара у новој влади (Бранка Чубриловића и Михаила Константиновића).

Касније су истакнути припадници ЗБОР-а давали различите изјаве о 27. марту. Збораш Станислав Краков говорио је да је пуч од 27. марта био непотребан, кобан, чак и злочиначки. Други љотићевац др Димитрије Најдановић рекао је да нема чуднијег датума у нашој историји од 27. марта: "Чудан је по глупости својој, политичкој глупости. Политичка глупост је ограниченост политичког видика и одсуство политичке визије".

Политичке последице пуча 27. марта 1941. године постале су кобне за Краљевину Југославију. На њену судбину датум 27. март ударио је завршни печат.

Формирање комесарске управе

Априлском катастрофом Југославија је изгубила све своје одлике власти: скупштина се распала, војска је капитулирала, док је њен мањи број (углавном авијација) успео да се из Југославије извуче у

земље такозваних југословенских савезника. Исто су учинили Краљ Петар II и југословенска влада. Тек месеца маја ће се у Југославији створити језгро Југословенске Војске у Отаџбини са Драгољубом Михаиловићем као јединим од краља признатим министром у земљи. Стари чиновнички апарат углавном је остао на својим дужностима, што се могло рећи и за полицијски апарат - жандармерију. Сама Србија са границама које је имала пре балканских ратова (са додатком Косовско-Митровачког округа због руде као и Баната као житнице) је потпала под директну управу немачког војног заповедника. За првог заповедника Србије је наименовао генерала авијације Хелмута Ферстера, који је 22. априла примио дужност у Београду. Његов штаб био је подељен на два дела: Војни и Управни штаб. Војни штаб се старао о осигурању реда и безбедности, док је Управни штаб руководио управом окупираног подручја. На челу Управног штаба наименован је генерал-лајтант Харолд Турнер, човек који је уживао велико поверење код самог Хитлера. Неговом одлуком престао је рад свих политичких странака, па и ЈНП ЗБОР.

Сам Димитрије Љотић је по избијању априлског рата извршио своју војничку дужност и јавио се на свој ратни распоред као потпуковник у Бјељину. Наредио је и осталим члановима ЗБОР-а да изврше своју војничку дужност. Генералном секретару ЗБОР-а је наредио да затвори књиге пријема у чланство ЗБОР-а. По завршетку априлског рата вратио се на своје имање у Смедерево.

У међувремену је шеф цивилног штаба Харолд Турнер почео да успоставља контакте са бившим југословенским политичарима. Међу првим, успоставио је контакт са Миланом Аћимовићем и Драгим Јовановићем, бившим шефом полиције Управе града Београда. Њима је предложио стварање српске цивилне власти. Наредних дана дошло је до састанка одређених српских политичара у Београду. Ту је донета одлука да се између осталих контактира и Димитрије Љотић. Тај задатак је дат Милану Аћимовићу. Овај је лично отишао у Смедерево и позвао Љотића да узме учешћа у стварању цивилне власти. Љотић се томе одазвао и отишао у Београд. Ускоро је Димитрије Љотић постао заједно са Миланом Аћимовићем најактивнији преговарач са српске стране. Са Немцима су се сагласили да то буде једна комесарска управа коју сачињавају све политичке групе. Претходно су српски политичари израдили једну декларацију као услов за прихватање понуђених положаја. Та је декларација захтевала следеће:

- 1) Поштовање одредаба међународног права;
- 2) Да остану на снази наши грађански и кривични закони као и наше судске власти, пошто је постављање полиције и службе безбедности од наших органа сама Југословенска Влада предвидела уговором о примирју;
- 3) Да Српска Православна Црква има да настави свој рад несметано и са истом организацијом и у новој ситуацији, а наше власти имају је у томе помагати;

4) Да наша домаћа управа мора располагати свим финансијама да би била у стању да чини неопходне помоћи, као: исплате помоћи породицама ратних заробљеника и помоћи невољним, рачунајући ту и избеглице из осталих крајева Југославије;

5) Да се чланови српске цивилне управе у Београду зову комесарима министарстава и имају се сматрати адвокатима нашег народа пред окупационим властима;

6) У црквама да се и даље за време службе помиње име Краља Петра ИИ, и Патријарха Гаврила;

7) Да се могу држати Краљеве слике по кућама;

Да судови изричу пресуде у име Краља Петра ИИ.

Турнер је на састанку одржаном 29. априла прихватио све захтеве осим оног по којем би југословенски судови изрицали пресуде у име Краља Петра ИИ. На истом састанку код генерала Турнера, где су били присутни представници странака, Љотић је одбио да уђе у Комесарску управу. Дао је образложење да је потребно да он остане изван да их брани пред народом, јер да они и не слуте колика им опасност прети од комунистичке кампање у народу. Чак је и Турнер инсистирао на томе да Љотић преузме министарство пољопривреде (у ствари привреде јер је пољопривреда улазила у овај ресор), како би народу Србије обезбедио хлеб. На то му је Љотић одговорио да је народ у Југославији имао доста хлеба, а опет је доживео пропаст, а да се сада овде ради о другим стварима, а не само о хлебу. Ипак, предложио је да у управу уђу два представника ЗБОР-а: инжињер Милосав Васиљевић и др Стеван Иванић. Ово је прихваћено. Тако је 30. априла образована прва Комесарска управа у окупираној Србији.

Љотић и рад комесарске управе

Упоредо са почетком рада Комесарске управе, Љотић је упутио два меморандума немачкој Војној управи. У првом меморандуму Љотић је молио Немце да издају наређење да се из усташких, бугарских и мађарских затвора пуне хиљаде похапшених Срба и да се зауставе прогони, покољи и уништавање српског живља. Што се тиче овога проблема, и сам Комесаријат је упутио један меморандум са документацијом, фотографијама и другим доказним материјалом, али без икаквог успеха. Сам Љотић је посебно упутио свој меморандум београдском бискупу Ујчићу, да католичка црква престане са покатоличавањем Срба и да заштити голоруки народ. Љотић је добио одговор да ће, тобоже, Римокатоличка црква изаћи у сусрет овој молби, када буде проучила целу документацију у наведеном меморандуму.

У другом меморандуму Љотић је молио, да се наши официри, подофицири и војници не одводе у немачко заробљеништво, већ да

се, као у Грчкој, пуне својим кућама. На све ово немачке власти су одговориле Љотићу да су им познати усташки злочини, али да они нису у стању да их спрече.

Дана 5. јуна 1941. године је као гром из ведре неба до Љотића стигао глас да је експлодирало складиште муниције у смедеревској тврђави. Ради обнове порушеног града Комесарска управа је поставила за изванредног комесара за обнову Смедерева Димитрија Љотића, који се одмах прихватио ове функције, како би што више помогао свом граду. За заменика изванредног комесара постављен је члан ЗБОР-а Андрија Љоља. Љотић је преко својих нижих партијских руководства организовао скупљање помоћи и прикупљао податке где има квалитетне грађе. Новоименовани командант Србије Лудвиг вон Шредер је Љотићу 17. јуна уручио милион динара за обнову Смедерева. Љотић је сам позвао збораше и остале патриоте да се јаве на добровољни рад у Смедереву. Од оних који су се јавили формирана је радна група од 350 омладинаца. Командант логора у којем је била смештена радна група био је Владимир Ленац - старшина зборашке омладине. Касније ће ова група постати језгро за стварање добровољачких јединица.

Сама Комесарска управа је у свом раду била оптерећена многим проблемима. Шредер је ултимативно тражио од Комесарске управе да донесу Закон против Јевреја. Гестапо је већ на велико хапсио Јевреје по Београду и унутрашњости Србије. Комесарска управа је одбила овај захтев, и у Србији за време окупације закон против Јевреја није донет. На исти начин је Комесарска управа одбила да банатским Немцима прода панчевачки рит. Сам Љотић је успео да из панчевачког затвора ослободи 1.200 ухапшених Срба, углавном националиста, међу којима и председника смедеревске општине Рајковића. Комесарска управа је своје деловање углавном остварила у градовима и већим селима путем чиновника и сеоских стражара. На осталом широком пространству почели су се већ у мају и јуну стварати наоружани одреди. Они су се углавном груписали у три језгра:

Прво језгро чинио је покрет Драгољуба Михаиловића на Равној Гори. Михаиловић је успео да избегне заробљавање при априлској капитулацији и из Босне се пребацио на Равну Гору. За почетак своје акције узео је датум 13. мај. Друго језгро чинио је покрет ђенерала Љубе Новаковића који је егзистирао на планини Букуљи. Треће језгро чинио је четнички покрет војводе Косте Пећанца.

Тек почетком јула (по избијању рата између Немачке и Совјетског Савеза) почела је са акцијама и војна групација сачињена углавном од чланова Комунистичке Партије Југославије. Њена акција током лета 1941. године (посебно на простору Шумадије и Западне Србије), довела је до пада Комесарске управе чији је рад био паралисан.

Стварање владе Милана Недића

Акција партизанских одреда паралисала је рад Комесарске управе и приморала је да поднесе оставку. Пад Комесарске управе управо је био изазван оставкама чланова ЗБОР-а Васиљевића и Иванића. Сам Димитрије Љотић овако је коментарисао устанак: "Могу они убијати Немце. Могу побити свих 20.000 колико их тренутно има у Србији. Али шта ће онда бити? Тај губитак Немци неће ни осетити, а репресалије према нашем народу, а према немачком обрасцу 100 према 1 донеће смрт за 200.000 Срба. То се мора спречити. Наш народ морамо сачувати од биолошког уништења".

Комесарска управа је пала половином августа 1941. године. Српска цивилна власт, да би постала функционална, морала се повећати на степен цивилне владе. Одмах на почетку појавио се проблем око налажења мандатара за састав ове владе. Неки немачки кругови и одређени српски политичари били су мишљења да је прави човек за то Димитрије Љотић. Он је то одбијао, објашњавајући да се сада српски народ налази у смртној опасности, и да је ту једини излаз да на тај положај дође личност изван странака, која ужива углед у народу. По Љотићу, та личност била је ђенерал Милан Недић. Недић је у априлском рату био командант Треће армијске групе а после капитулације је интерниран у свој стан, без права кретања. Немци су протестовали код Љотића јер су Недића сматрали војничким непријатељем. Љотић им је на то одговорио: "Ви сте нама објавили рат, напали сте нас, а Недићу као бившем министру војном и команданту групе армија, била је дужност да брани отаџбину. Уосталом то смо урадили и сви ми остали изузев комуниста".

На састанку одржаном 27. августа у присуству 70-80 представника политичких странака, привреде, науке и других делатности, Љотић је позвао Недића да прихвати понуђени положај, на шта је Недић ушао у салу бурно поздрављен и прихватио се функције. Изгледа да је Недић и раније донео одлуку о свом политичком активирању. У прилог томе сведочи и чињеница да је Недић одмах изнео услове и план свога деловања. Општи захтеви су били да се одобри стварање оружане силе да би обезбедила мир у земљи, и то: жандармерија до јачине 10.000 жандарма и потпорне јединице до 30.000 људи, да се болесни заробљеници, инвалиди, и старији од 55 година пусте из заробљеништва у Србију. Тражено је и да се обуставе убиства и прогони Срба од стране Хрвата, Бугара и Мађара.

Посебни услови су били да је борба против комунизма искључиво ствар српског народа и његове владе, и да у случају саботаже против немачке војске репресивне мере морају погађати само праве кривце, а никако недужна лица. Тражено је и коришћење српских државних амблема.

Немци су већ 28. августа одобрили захтеве Милана Недића, па је влада формирана сутрадан, 29. августа. Међу члановима су била и два збораша - Чедомир Марјановић (министар правде) и Михаило

Олћан (министар привреде).

Пошто је у Недићевом програму првенствено било речи о неутралисању партизанског покрета у Србији, он је, уз дозволу Немаца, издао налог о стварању српске жандармерије. При заједничком четничко-партизанском нападу на Шабац, Недић је у тај крај послао један свој војни одред. Овај одред, уместо да сам нападаче нападне, прешао је са свом силом четницима Драже Михаиловића. Пошто одреди жандармерије нису успели да поврате ред у Србији, терет на српску владу постао је огroman.

Немци су се већ почели припремати да ову владу распусте и да Србију дају на окупацију бугарским, мађарским и усташким трупaма. У критичном тренутку Милан Недић је заказао седницу владе за 15. септембар. На овој седници Недић је предложио да влада поднесе оставку, пошто је била немоћна да било шта уради. Тада је члан ЗБОР-а, министар Михаило Олћан предложио да влада позове народ у борбу против комуниста, и да се оснују комунистичке јединице. Олћан је додао да јамчи да ће у току следећих 24 часа, бити у стању да влади стави на располагање 500 омладинаца, антикомунистичких бораца, чланова ЗБОР-а, што може да послужи као језгро за образовање већих добровољачких јединица. Акцијом добровољачких јединица која је отпочела крајем септембра 1941. и коначним разлазом партизана и четника који је резултирао четничким нападом на Ужице 2. новембра 1941. године, отпочео је крвави грађански рат у Србији.

Стварање и активност добровољачких јединица

Предлог министра привреде Михаила Олћана да се најхитније формирају добровољачке јединице Димитрије Љотић је без размишљања прихватио. На његов позив, већ првог дана уписала су се као добровољци 234 члана ЗБОР-а. То су углавном били чланови радне добровољачке групе за Смедерево. Дана 17. септембра формирана је Српска Добровољачка Команда (СДК) са командантом инжињеријским пуковником Костом Мушицким. При штабу СДК постојала су два одсека: Васпитни и Обавештајни. СДК је у својој пуној формацији успостављена 6. октобра 1941. године. У склопу СДК било је дванаест добровољачких одреда, а сваки одред имао је по три чете. Стварну контролу над СДК имао је Милан Недић, под надзором немачке војне управе.

СДК је носила исте униформе као југословенске војска. На капама су уместо југословенског имали српски грб, а на десној страни на грудима носили крст у коме се рељефно истицао лик Великомученика и Победоносца Георгија како убија аждају. Ивицом по кругу њиховог крста стајао је натпис "Са вером у Бога, за Краља и Отаџбину - Добровољци".

Оружје су добили делом од Немаца, док је део касније био заплењен у борбама. Ступајући у добровољачке редове, добровољци су полагали заклетву, заклињујући се Свемогућим

Богом на верно служење Отаџбини и на оданост Краљу Петру ИИ. Заклетва се полагала пред својим старешинама и заставом. Обред заклетве су обављали свештеници, углавном чланови ЗБОР-а, који су се налазили у свим добровољачким јединицама.

У штабу СДК налазио се и Васпитни одсек који је имао задатак духовне подлоге њихове идеолошке оријентације. Чете су имале васпитаче, а одреди просветаре. Шеф васпитног одсека при Штабу СДК био је новинар Ратко Парежанин.

У јединицама добровољаца обављала се и верска служба. Њоме је управљао верски референт при СДК протојереј Алекса Тодоровић. Иначе, цела служба Верског и Васпитног одсека била је заснована на такозваних "десет добровољачких заповести"

При Штабу СДК био је формиран и Обавештајни одсек, чији је основни задатак био да сакупља информације са терена. Овај одсек је имао центре у свим градовима Србије. За свој рад добровољци су примали плате, а рањени у борби су примали посебне награде.

Први добровољачки одред формиран је 16. септембра у Смедереву, под командом поручника Будимира Никића. До првог сукоба између добровољаца и партизана дошло је 17. септембра код села Држња, у близини Гроцке. Из ове борбе добровољци су изашли као победници, што се може видети и из партизанских извештаја. До 24. септембра добровољци су предео од Држња до Шепшина очистили од партизана, убивши их четворицу, док су и сами имали два мртва.

По окончаном послу добровољци су се вратили у Смедерево где су положили заклетву 8. октобра.

Ови одреди су као већ оформљене јединице дочекале почетак новембарске офанзиве на Ужичку Републику. Поводом тога је Милан Недић 21. новембра 1941. године издао нарађење по којем је предвиђено обједињење свих оружаних формација (СДК, жандармерије и четника Косте Пећанца) под јединствену команду. Већ сутрадан, 22. новембра, на основу овог наређења, формирана је оперативна група и добила име Шумадијски кор (корпус), под командом Косте Мушицког.

Шумадијски кор је стављен под команду 113. немачке дивизије, са којом је од 25. до 29. новембра учествовао у борбама против партизана. После слома Ужичке републике главнина партизанских снага успела је да се пребаци на италијанску окупациону зону.

Стицајем трагичних околности Србија, у којој током 1942. године није било значајнијих партизанских снага, постала је поприште сукоба између добровољаца (за које се у народу све више користио и назив љотићевци) и четника под командом Драгољуба Михаиловића.

Активности добровољачких јединица 1942-1944.

Одмах по окончању операција против партизанских јединица на територији Западне Србије немачка војна сила напала је јединице под контролом Драгољуба Михаиловића. Самога Михаиловића је о томе обавестио командант СДК Коста Мушицки, па је ВК Краљевске војске у Отаџбини за моменат избегла заробљавање.

Коста Мушицки био је због овога ухапшен у Чачку 9. децембра. Брзом интервенцијом Милана Недића и Димитрија Љотића Мушицки је успео да избегне преки војни суд. Ускоро је пуштен на слободу под условом да више не може да командује СДК. Милан Недић је уместо Мушицког за команданта СДК поставио потпуковника Илију Кукића. Мушицки се вратио на своје старо командно место тек крајем 1942. године, када су Београд напустили они Немци из главне команде којима је случај Мушицки био познат.

Иако је Драгољуб Михаиловић баш уз помоћ власти у Београду избегао хапшење, он је од 25. јануара до 6. јуна 1942. године упутио Југословенској влади у Лондону петнаест депеша у којима је због сарадње са окупатором нападао Љотића Недића и Пећанца. То је и један од разлога што је Влада у једном од својих "З" емитовања (слово "з" је значило заклати) ставила под то слово и Милана Недића. Сам Димитрије Лотић никада у емисијама радио Лондона није поменут, мада постоји могућност да је наређење да и за овог човека важи слово "З" стигло Михаиловићу тајним каналима.

Током целе 1942. године Немци су од Недића и Љотића тражили да и Србија да макар и једну симболичну јединицу коју би послали на Источни фронт. И поред великог притиска Недић и Љотић на то нису пристали. Љотићево образложење било је да је СССР, иако вероломан, савезник њиховог господара краља Петра.

Зато је СДК током 1942. године пала у немилост Немаца. Тако су Немци расформирали и у логор послали цео Једанаести и део Седмог добровољачког одреда. Немци су чинили сметње да влада Милана Недића изради обућу и одећу за добровољачке одреде. Добровољци су се током 1942. године сукобљавали са слабијим партизанским снагама углавном на територији Јужне Србије. У овим борбама добровољци су успели да разбију Сврљишки и Кукавички партизански одред који су касније успели да се реорганизују. Иако су партизанима у Јужној Србији нанели осетне губитке, добровољци нису успели да партизански покрет у Јужној Србији униште.

На територији Западне Србије добровољачке јединице су, у садејству са Немцима, жандармеријом и четницима Драгољуба Михаиловића напали на Ваљевски, Посавски, Суворборски и Космајски партизански одред, који су се из Босне по наређењу

Главног партизанског Штаба за Србију вратили на своје терене. У овој акцији уништени су сви партизански одреди, осим Ваљевског који је из обруча успео да се извуче благодарећи Немцима, који су се са својих положаја повукли услед велике хладноће.

Крајем 1942. године СДК је реорганизована. Од претходних дванаест одреда створено је пет батаљона. Сама Српска Добровољачка Команда променила је име у Српски Добровољачки Корпус.

Током 1943. године добровољачке јединице водиле су на терену борбу како са партизанима, тако и са четницима Драгољуба Михаиловића. Добровољци су се против партизана борили у околини Пожаревца, Крушевца, Аранђеловца и у Мачви. Дана 28. јула 1943. године јединице Драгољуба Михаиловића су убиле команданта Трећег добровољачког батаљона Душана Марковића и још 20 добровољаца. Недуго после тога у сукобу између Четвртог добровољачког батаљона и четника Драгољуба Михаиловића погинуо је у селу Сеча Река командант Четвртог добровољачког батаљона Милош Војновић Лаутнер.

Јачање партизанског покрета крајем 1943. године и могућност њиховог повратка, натерао је команду СДК да опет у својим редовима изврши реорганизацију. Она је извршена крајем 1943. и почетком 1944. године. Пет дотадашњих батаљона преименовано је у пет пукова. Спроведена је и делимична мобилизација.

Овако реорганизован СДК дочекао је продор Друге и Пете партизанске дивизије у Србију. Задатак ових дивизија био је да у Јужној Србији створе већу територију под својом контролом. Увидевши какве последице овај продор може имати, националне снаге су се ујединиле у "јединствени национални фронт". У њега су ушле четничке јединице Драгољуба Михаиловића, жандармерија и Први, Други и Четврти пук СДК. У тешким борбама на Ибру обе стране су претрпеле тешке губитке. Националне снаге су успеле да спрече даљи продор ових дивизија, па су оне ускоро напустиле Србију.

Следећи велики обрачун догодиће се на лето 1944. године када је главнина партизанских јединица прешла на територију Србије.

Љотић и остале националне снаге у Србији

Односи између Димитрија Љотића и Драгољуба Михаиловића успостављени су у лето 1941. године. Михаиловић је успоставу односа са Комесарском управом сматрао нужном ради набавке хране и одеће а можда и оружја. Зато је већ јуна 1941. године у Београд послао Владимира Ленца. Овај је пре рата био генерални секретар омладине ЗБОР-а, а по окончању Априлског рата заједно се са Михаиловићем повукао из Босне на Равну Гору. При доласку у Београд Ленац је прво контактирао Димитрија Љотића. Љотић је

одмах започео акцију прикупљања материјалне помоћи равногорском покрету која је Михаиловићу послата по другом Михаиловићевом емисару поручнику Пипану (лажно презиме Перић). По другом Пипановом доласку у Београд, Љотић је позвао код себе високе функционере ЗБОР-а Ратка Парежанина и Бошка Костића да заједно са Ленцем крену на Равну Гору. Ова је мисија опозвана пред сам пут, када је Љотић добио извештаје да се између Михаиловића и партизана воде преговори.

Иако су преговори између Београда и покрета на Равној Гори били начелно прекинути, честа су појава биле заједничке акције ових формација на терену, а против партизана. Једна од најупечатљивијих акција била је изведена у околини села Коштунићи, када су против партизана на томе терену садејствовали припадници Петог добровољачког одреда под командом Марисава Петровића и војници Другог равногорског корпуса под командом Предрага Раковића.

Иначе, Димитрије Љотић и Милан Недић су радили све време да обједине све националне снаге у борби против комуниста, и поред не ретких сукоба између добровољаца и четника. Особа преко које су Љотић и Михаиловић успостављали међусобну везу био је чика Илија Михајловић, бивши председник Народне скупштине и потпредседник ЈНС. Први састанак који је чика Илија уговорио био је маја 1943. године на нивоу високих делегата. Љотић је на састанак послао Бошка Костића, док је Михаиловићев делегат био Чеда Вујовић, првак Демократске странке из чачанског краја. На овом састанку постигнут је начелни споразум о прекиду свих непријатељстава. Преговори око састанка Димитрија Љотића и Драгољуба Михаиловића отегли су се све до септембра 1943. године.

Тада је успостављена веза која је са Михаиловићеве стране била веома проблематична и непроверена. Упркос томе Љотић је половином октобра 1943. године кренуо на састанак, сам возом за Ужице. Претходно је себи набавио лажна документа под именом професор Петровић. Када је требало да крене из Ужица дошао је код њега мајор Петровић, и саопштио му да га Михаиловић не може примити, пошто је спречен хитним пословима. Петровић му је предложио да се заједно врате у Београд. Тек у Београду Петровић му је рекао да га је вратио из Ужица јер му је Михаиловићев капетан Радовић-Кондор спремао убиство из заседе. Михаиловић је Љотићу у једном каснијем писму саопштио да му је ту "Бог помогао да се спасе замке".

Љотић је тек 17. маја 1944. године успео да се састане у селу Брђане код Горњег Милановца са генералом Мирославом Трифуновићем Дроњом, Михаиловићевим командантом за Србију. После тродневних преговора дошло је до споразума у коме је договорена заједничка борба против комунизма и договор о међусобној сарадњи. Сарадња ће кулминирати септембра 1944. године, у јеку најжешћих борби у Србији.

За време Пете немачке офанзиве 14. маја 1943. године у Колашину и другим деловима Црне Горе и Херцеговине заробљено је око 4.000 четника на челу са мајором Павлом Ђуришићем, који је после саслушања у Немачкој послат у кажњенички логор Стриј у Пољској. Октобра 1943. године, са неколико својих другова, Ђуришић је успео да побегне, а већ током новембра стигао је до Београда. Код села Вишњице он је прешао Дунав и одмах био ухапшен од стране српске жандармерије. Немци су одмах сазнали за његово хапшење, па је Ђуришића одмах преузео Гестапо. На ургирање Љотића и Недића, Ђуришић је ослобођен и упућен у Црну Гору. У замену за ослобађање, Ђуришић је морао да прихвати да своје одреде подреди влади у Београду. Обећао је да ће од црногорских четника формирати три пука (Шести, Седми и Осми), који би ушли у састав СДК. Ђуришић је ову заповест извршио, а за узврат је наименован за помоћника Косте Мушицког и унапређен у чин потпуковника. У току фебруара 1944. године Недић је послао у помоћ Ђуришићу једну добровољачку јединицу у Црну Гору. Ова јединица је у борби са партизанима тешко страдала. Од 893 добровољца, колико их је у фебруару отишло у Црну Гору, вратило се њих 350.

Љотић је током целог рата покушавао да ступи у контакт са Краљем Петром ИИ. Ово му је једино полазило за руком преко дипломатских канала у Цариграду. У писму које је Љотић упутио Краљу Петру ИИ јуна 1943. године поручио је: "Ваше Величанство... Ја чиним све што је у мојој моћи да спасем што је више могуће српског живља. Пропаганда из Лондона спречава ме у овом послу. Не смета што ме напада, јер то чини мој тешки задатак са окупаторским снагама лакшим. Али ја молим да ме Ви не третирате као Квислинга или Павелића који је до данас уништио око 600.000 Срба у НДХ. Знам да у редовима српских оружаних снага има око 80% официра и људи који припадају покрету Михаиловића. Ја сам спреман да предам власт Михаиловићу када Немци оду, да би се одржао закон и ред у земљи. Ради тога, молим Вас да делујете на Михаиловића да не проузрокује преране репресалије над незаштићеним становништвом. Свака немачка глава плаћа се са сто српских. За мене, међутим, свака појединачна српска глава дража је од сто немачких. После ослобођења земље спреман сам да изађем пред народни суд. За моја дела историја ће да суди најбоље".

Повлачење из Србије

Мало је било оних који су половином 1944. године веровали да ће Немачка у рату изаћи као победник. Пошто је постало очигледно да ће Немци напустити Србију, и да ће, на позив Јосипа Броза, у Србију ући Црвена армија, Љотић је дошао до закључка да је дошао час за обједињавање свих националних снага у Србији. До истих закључака дошао је и Драгољуб Михаиловић. Осим Совјета на Дунаву, важан разлог оваквим одлукама одлукама био је и брз продор јаких партизанских снага (Првог и Дванаестог корпуса) половином августа у Србију. Ове партизанске јединице успеле су за само десет дана (од 20. августа до 1. септембра 1944.) да избију

на линију Ужице-Пожега. Драгољуб Михаиловић је, у складу са новонасталом ситуацијом, 1. септембра 1944. године објавио општу мобилизацију, док је 6. септембра донео проглас о обједињавању свих националних снага. СДК је, по овом прогласу остао у досадашњем саставу и са досадашњим старешинама и подељен на две ударне групе (западну и јужну).

Пресудна битка за Србију између ЈКВуО и НОВ и ПОЈ-а одиграла се 9. септембра на Јеловој Гори код Чачка. У овом двобоју партизанске јединице нанеле су потпун пораз националним снагама, чиме је судбина Србије била решена. Шта више, у гоњењу четника, партизани су 13. септембра опколили њихову Врховну Команду. Њу је од заробљавања спасао Трећи батаљон Првог пука СДК, док су партизани успели да заплене комплетну архиву Врховне Команде.

После пораза на Јеловој Гори већина четничких јединица се пребацила у Босну. У таквим околностима, на састанку од 27. септембра 1944. команда СДК донела је одлуку да се пребаци у Словенију. Овим се, у ствари, почела спроводити идеја Димитрија Љотића да се све националне снаге повуку у Словенију, тамо групишу, и створе фронт против комуниста. Тамо је, по Љотићу, требало успоставити контакт са западним савезницима, довести Краља Петра II и прогласити Југословенску Федеративну Јединицу Словенију (ЈФЈС). Одатле би се требао ослободити и други део Југославије. По тој идеји у Словенију су требали поћи и четници из Босне под командом Драгољуба Михаиловића и из Црне Горе под командом Павла Ђуришића. Михаиловић је одбио овај план, живећи у илузији, подгрејаваној од стране Енглеза, да ће се Савезници искрцати на Јадрану.

Придајући велику важност остварењу своје идеје, Димитрије Љотић је у Црну Гору послао једну мисију на челу са Ратком Парезанином, да убеди Павла Ђуришића да крене у Словенију. Мисија је кренула из Београда 4. октобра 1944. године, правцем ка Краљеву и Рашкој. Пошто даљи пут према Црној Гори није био могућ, маршрута је била скренута на правац Рашка-Митровица-Звечан-Призрен-Кукс-Скадар. Мисија је у Црној Гори добро примљена, чак су добровољци и учествовали у неким борбама. По повлачењу Немаца из Црне Горе крајем 1944. године, кренуо је и Павле Ђуришић. Он је тек у Пријеполу донео коначну одлуку да не иде у Словенију, већ у Босну код Михаиловића. Мисија га је после овога напустила и отишла за Словенију.

Сами пукови СДК такође су се почели повлачити из Србије. Из Београда је 8. октобра за Словенију кренуо Први добровољачки пук команданта мајора Илије Мићашевића. Овај пук је све до октобра 1944. године био на терену Топлице и Јабланице заједно са Другим и Трећим батаљоном Петог пука СДК. Са Првим пуком повукао се истог дана и Четврти пук СДК под командом мајора Војислава Димитријевића. Због борбе против партизана у Шапцу се по задатку задржао Трећи пук СДК под командом мајора Јована Добросављевића, који је нешто касније сустигао у Руми главнину

добровољачких јединица. Други пук СДК под командом мајора Марисава Петровића прешао је Саву код Обреновца. На терену Топлице Други и Трећи батаљон Петог пука СДК остали су до 10. октобра 1944. године, када су кренули за Београд. Када су стигли у Ниш, сазнали су да су јединице Црвене армије ушле у Алексинац. Тиме им је био пресечен пут према Београду. Командант Петог пука СДК мајор Милорад Мојић тада је променио план повлачења, па су се добровољци почели повлачити преко планина до Рашке, где су стигли 20. октобра. Одатле су се са Немцима пребацивали даље. Први батаљон Петог пука СДК под командом капетана Васе Огризовића држао је Зајечар и околину. Када су јединице Црвене армије прешле Дунав, добровољци су се одмах повукли у Београд, где је њихов батаљон привремено ушао у састав Четвртог пука СДК.

Овим повлачењем завршено је поглавље борбе добровољаца у Србији. Србија је прешла у руке партизана, а добровољци су се са осталим националистима спремали за последњи отпор у Словенији.

Концентрација националних снага у Словенији

Главнина снага СДК која је током октобра напустила Србију, концентрисала се у Сремској Митровици, где се укрцала у вагоне и кренула за Словенију. Пристигавши у Словенију, јединице СДК прикупиле су се на простору Постојна-Свети Петар-Илирска Бистрица. Команда СДК била је смештена у Илирској Бистрици, да би се касније преместила у Постојну. У Илирској Бистрици биле су основане две добровољачке школе - политичко управна и за обуку официра. Командант за обуку официра био је сам Димитрије Љотић.

Пети пук СДК се половином новембра пребацио из Србије у Босну, одакле је требало возом да се пребаци у Словенију и прикључити главнини корпуса. Међутим, већина војника овога пука била је 6. децембра 1944. године на железничкој станици у Загребу ухапшена од стране усташа и недуго затим стрељана. Остали војници су успели да, под пратњом Немаца, напусте Загреб и прикључе се главнини корпуса. Сличну маршруту прешао је и артиљеријски дивизион СДК, али је он успео да се без већих губитака пребаци у Словенију.

Димитрије Љотић се почетком децембра обратио Херману Нојбахеру (бившем Опунмоћенику немачког Министарства спољних послова код војног команданта Србије) у намери да издејствује пролаз јединица Динарске четничке дивизије у Словенију. Ова дивизија, под командом војводе Момчила Ђујића, налазила се у веома тешкој ситуацији, опкољена од партизана и усташа. Сам Нојбахер уложио је велики притисак на хрватског вођу Анту Павелића да овај чин одобри. Извлачење Динарске дивизије извршено је 03. децембра, да би се до краја године у Словенију концентрисало око 6.000 бораца ове дивизије.

Српска државна стража (у народу познатија под називом недићевци) концентрисала се током октобра 1944. године у Јагодини, где је променила назив у Српски ударни корпус (СУК) и признала врховну команду Драгољуба Михаиловића. Са његовим формацијама СУК је учествовао у нападу на Тузлу, да би се после неуспешног завршетка ових операција одвојио од Михаиловића. Половину ових снага покосио је тифус, а остало људство успело је да се домогне Славонског Брода, одакле су камионима били пребачени у Беч, на опоравак. Љотић је, уз одобрење Нојбахера, послао у Беч своје официре који су вршили агитацију за прелазак ових војника у Словенију. Позиву изасланика одазвало се око 1.500 војника СУК-а, који су у већини случајева изразили жељу да се уврсте у СДК.

Одмах по доласку у Словенију Љотић је ступио у контакт са Командантом словеначке Беле гарде генералом Лавом Рупником и бискупом Грегоријем Рожманом. На овим састанцима (била су их два) постигнута је сагласност о сарадњи словеначких и српских националних снага. Поред ових снага националном фронту прикључиле су се и две мање групе официра Југословенске војске који су од Априлског рата дане проводили у заробљеничким логорима. На овим теренима налазио се и Лички четнички корпус под командом војводе Добросава Јевђевића, и неколико четничких словеначких одреда Плаве гарде. Све ове националне формације бројале су око 40.000 војника. Но, ова цифра није никако требало да буде коначна.

Од самог свог доласка у Словенију, Љотић је покушавао да Михаиловића наговори на прелазак на територију Словеније. Љотић је у Михаиловићев штаб послао и једну мисију фебруара 1945. године на чијем челу је био Бошко Костић. Иако се Михаиловић није сложио да са својим јединицама крене у Словенију, он је на тај терен упутио своје делегате на челу са генералом Миодрагом Дамјановићем, кога је поставио за команданта "Истакнутог дела штаба Врховне команде Југословенске у Отаџбини. Између Михаиловића и Љотића је успостављена и радио-телеграфска веза. Постоји више разлога због којих Михаиловић није кренуо за Словенију. Михаиловић је био погрешно информисан о ситуацији у Србији (депеше које је Михаиловић примао из Србије слали су му органи ОЗН-е у којима му се предочавало опште незадовољство народа новом влашћу), па је озбиљно намеравао да се тамо са својим јединицама врати. Следећи разлог било је Михаиловићево убеђење да ће се снаге западних савезника искрцати на територију јужног Јадрана. Овакав став подгревала је и америчка војна мисија на челу са пуковником Мек Даулом. Михаиловић је сматрао да су његове јединице дужне да се овим снагама ставе на располагање. Постоје докази да Михаиловић није са најискренијим намерама приступио обједињавању националних снага. Из депеша које је Михаиловић упутио Јевђевићу може се лако уочити његово неповерење према добровољцима. Најочитији пример био је телеграм датиран на 31.01.1945. године у коме је Михаиловић рекао: "Нас јако интересује пристизање заробљеника из Немачке у редове

Љотићеваца. У даном моменту ми ћемо их лако пребацити на нашу страну и зато обавештавајте нас тачно о броју овога људства...". Михаиловићева нетрпељивост према Љотићу донела је негативне резултате јер је допринела слабљењу националних снага у Словенији, и њиховом коначном поразу. На крају, и њему је та сујета дошла главе.

Крајем марта 1945. године Ђуришић је ушао у сукоб са Михаиловићем и са својим јединицама одвојио се од главнине и кренуо пут Словеније. Да би са својим снагама што безбедније прешао преко Хрватске, Ђуришић је ступио у преговоре са црногорским сепаратистом Секулом Дрљевићем. Резултат ових преговора био је споразум по коме је Ђуришић признао Дрљевића за црногорског поглавара. Дрљевић је ову скупину моментално хтео прикључити усташкој војсци у борби против снага ЈА. То се није слагало са плановима Ђуришића да стигне до Словеније. Као последица тога дошло је на Лијевчем Пољу до жестоког сукоба између четника и усташа. Одморнија усташка војска, потпомогнута тенковима, успела је да десеткује четнике. Нашавши се у безизлазној ситуацији, Ђуришић се са преосталим делом људства морао предати усташама. Усташе су преосталу војску пребациле у Нову Градишку, а Ђуришића и друге четничке прваке побили су у Јасеновцу. Тиме је окончан план преласка црногорских четника у Словенију.

Борбе у Словенији у 1945. години

Иако некомплетне, националне снаге у Словенији приступиле су остварењу идеје Димитрија Љотића о припреми стварања новог "Солунскога фронта", овога пута на Триглаву. Међутим, немачке снаге су са овим формацијама имале друге планове, који су се огледали у одбрани бока немачких јединица од напада НОВЈ која је наступала према западу, као и да обезбеђују железничке и друмске комуникације Трст-Ријека-Постојна-Љубљана-Грац.

Прва већа акција добровољаца била је заузимање места Цола које је до тада било под контролом партизана. Ова акција је извршена 18. децембра 1944. године, и завршена је успешно. Борбе на овом терену настављене су све до краја 1944. године и у њима су обе стране имале губитака. После ових сукоба дошло је до релативног затишја између националних снага и партизана које је трајало од јануара до краја марта 1945. године. Интензитет борби свео се на чарке око пруга и са патролама. У тренутку поновног заоштравања Михаиловићев изасланик генерал Дамјановић формирао је 29. марта 1945. године Истакнути део штаба врховне команде ЈВуО. По замисли Михаиловића требало је створити и армије по националном принципу. Та замисао остварена је у Словенији. Створена је Хрватска армија под командом генерала Матије Парца, за коју су војнике дали махом СДК и Динарска дивизија. Ова армија остала је тотално неактивна, па је њихова једина акција била одбрана моста на Сочи у последњим тренуцима рата.

Створена је и Словеначка армија под командом генерала Ивана Презеља. Командант свих српских трупа у Словенији био је генерал Коста Мушицки.

Почетком априла 1945. године јединице Четврте армије ЈА кренуле су у офанзиву на територију Истре и Словеначког приморја. Тих дана се из правца Хрватске очекивао долазак четника Павла Ђуришића, па су у команди СДК одлучили да се формира Оперативна група која ће овој формацији кренути у сусрет. У Оперативну групу ушли су Други, Трећи и Четврти пук СДК и око 500 четника Добросава Јевђевића. Оперативна група у јачини од око 3000 бораца пристигла је 18. априла у околину Кочевја. Уочивши концентрацију Оперативне групе, команда Четврте армије сконцентрисала је према њима јаке снаге (две дивизије ојачане са две бригаде) које су 21. априла кренуле у напад. У периоду од 21-27. априла територија на којој су се водиле жестоке борбе више пута је прелазила из руке у руку противника. Најзад, тога дана, оперативна група се морала повући ка Кочевју. Пошто су им партизанске јединице пресекле пут према главнини СДК, ове јединице повукле су се према Љубљани. У том граду је 3. маја од стране словеначких националиста проглашена Слободна Словенија као Федеративна јединица Краљевине Југославије. Национални комитет Словеније упутио је позив краљу Петру ИИ Карађорђевићу да се врати у Словенију и да преузме власт.

Оперативну групу овај проглас затекао је западно од Љубљане. Цела Оперативна група ставила се под команду Команданта свих националних снага на територији Словеније, генерала Франца Кренера. Положаје око Љубљане Оперативна група задржала је све до 8. маја, када се, у безизлазном положају, морала повући према Крању. Аустријско-Југословенску границу Оперативна група прешла је 11. маја када је ступила у контакт са западним савезницима. Они су следећег дана наредили разоружање Оперативне групе.

Преостали део СДК и остале националне снаге ступиле су у борбу у околини Илирске Бистрице 18. априла 1945. године. У жеку борби добровољци су сазнали да је у саобраћајној несрећи страдао духовни вођа добровољаца Димитрије Љотић. Ова вест морала је оставити дубок траг на морал добровољаца. Дана 28. априла, наставши се скоро у тоталном окружењу јединице СДК биле су принуђене да се повуку. Националне снаге добиле су наређење да се плански повлаче према Горици, где ће прећи Сочу и сусрести се са западним савезницима. СДК је у међувремену променио назив у Шумадијску дивизију која је била подељена на пет регимената (пукова). До 30. априла увече све националне снаге повукле су се преко Соче. У Горици су остале само јединице Првог пука Шумадијске дивизије (СДК), које су биле задужене да очувају мостобран до доласка западних савезника. После жестоке борбе јединице Шумадијске дивизије морале су напустити Горицу. Партизански тенкови ушли су у Горицу 1. маја у 2,30 ујутру. Једино је мост на Сочи био под контролом националних снага. Тај задатак био је поверен јединицама Хрватске армије. Задатак је

успешно окончан дизањем моста у ваздух. Националне снаге продужиле су ка западним савезницима и са њима се састале 4. маја у граду Палманови. Следећег дана били су принуђени да предају наоружање.

Смрт Димитрија Љотића

Пошто су били разоружани од стране савезника, добровољци који су прешли на територију Аустрије смештени су у логор Ветриње. Тамо су остали све до 23. маја 1945. године, када је британска војна команда наредила пребацивање добровољаца на територију Италије и припајање главнини снага СДК. Старешине СДК су ово наређење прихватиле па су се добровољци сутрадан, 24. маја, укрцали на британске камионе. Колона је прошла кроз Клагенфурт, да би јужно од тога града пристигли на железничку станицу Марија Еленд. Тамо су се добровољци из камиона пребацили у железничке вагоне. Официри су били смештени у вагон путничке класе, а војници у сточне вагоне. Сточни вагони били су по укрцавању добровољаца затворени са спољне стране. Када је композиција кренула, из наоко пустих зграда излетела је група од четрдесетак партизана и за трен ока овладала путничким вагоном. Тако је за моменат цео транспорт био у рукама партизана. Овакав поступак партизани су, у договору са Британцима, понављали више пута, све док се цифра заробљених није попела на 3.000 добровољаца, 12.000 словеначких домобрана и њихових породица и 250 четника Павла Ђуришића. Из ових вагона успео је да побегне једино Владимир Љотић, син Димитрија Љотића, који се вратио у логор Ветриње увече, 26. маја. Сутрадан је издају Британаца саопштио представницима Словеначког народног одбора. Они су касније обавестили Краљевске Југословенске намеснике у Риму.

Људство из ових композиција доведено је у место Шент Вид код Љубљане и смештено у католичку богословску школу. Дана 27. маја партизани су преко Слободана Пенезића Крцуна, који је тада био у инспекцији логора, добили наређење са врха да се сви предати војници националних снага ликвидирају. Следећег дана заробљени национални војници возом су пребачени у Кочевје. Тамо су смештени у један дворца изван града. Из тога дворца су их партизани у групама од по тридесет одводили до оближњих јама, и над њима је била извршена стравична одмазда. Од ових бацања у јаму спасло се око тридесет добровољаца који су се на разне начине успели домоћи Италије. Међу њима је био и командант Другог пука СДК, мајор Марисав Петровић.

Националне снаге које су се пребациле на територију Италије, разоружане су и смештене у логор Форли. Из те базе нико није могао да изађе без одобрења британских власти. Војници ни под каквим условима нису могли да напусте логор, док су официри добијали слободан излаз три до четири пута недељно. Слободан излаз свакога дана и у свако доба имао је само генерал Коста Мушички.

Током 1945. године добровољци су из логора Форли пребачени у логор Еболи. Из тога логора је 7. јануара 1946. године предат југословенским властима командант СДК, генерал Коста Мушицки. Ниему је, заједно са генералом Драгољубом Михаиловићем суђено. Осуђен је на смрт и стрељан 17. јула 1946. године. Место сахране није утврђено. Остали добровољци су целу 1946. и део 1947. године провели у логору Еболи, да би касније били пребацивани у више мањих логора, да би на крају, током 1948. године, добили право да се населе у земље Западне Европе.

Тотални слом последње озбиљније операције националних снага у Словенији, као и оних у Босни, представљао је слом свих нада да ће Југославија бити обновљена на пређашњим основама.

Дана 22. априла Димитрије Љотић добио је телеграм од Момчила Ђујића да патријарх Гаврило и епископ Николај желе да се састану са њиме. Аутомобил је тада било врло тешко наћи, па је Љотић на пут кренуо тек 23. априла, у два сата по подне, према Горици. У аутомобилу су била четворица путника, док је Љотић седео позади. Возач аутомобила Ратко Живадиновић имао је веома лош вид (диоптрија минус једанаест) па је у току путовања неколико пута ударао колима о крајеве пута. Љотић га је више пута као у шали опомињао, да пази како вози, јер је његова глава "исувише мека". Наиме, он је често пута главом ударао о кров кола, па је ћутао и трпео. Када је сумрак већ пао и мало тога се на путу видело, зауставила их је једна словеначка војна патрола у Ајдовшчини. Напред је изашао један Словенац, поручник, и путници су изашли из аутомобила. Када је Словенац препознао Љотића, упитао га је: "Господине Председниче, куда Ви овако у ноћи путујете?" Љотић му је одговорио: "Сине, путујем са задатком!" Поручник му је одговорио: "Жалим господине Председниче, али Ви нећете вечерас ићи даље јер је остали део терена под контролом партизана, већ преноћите код нас па сутра рано ми ћемо послати патроле напред". На то му је Љотић одговорио: "Сине мој! Ја имам задатак, а Ти мораш знати, да се задатак у рату мора извршити па макар и да се погине!" Тако је одлучено да се путовање настави. Од места где их је словеначка патрола оставила, возили су се неких десет минута, а онда се догодила несрећа. Аутомобил је налетео на мост, који је од половине био порушен, сурвао се у провалију, која није била дубља од два до три метра. У овој несрећи Димитрије Љотић је погинуо на лицу места. Сутрадан, у зору, покојни Љотић је пребачен у Горицу, где је обављена сахрана уз чинодејство патријарха Гаврила и епископа Николаја Велимировића. Први венац положен на његов гроб био је од Драгољуба Михаиловића. Сахраном у Горици испуњена је жеља Димитрија Љотића да његово тело почива у родној грудни, на територији Југославије.